

Estructures socioeconòmiques i evolució del món rural osonenc al llarg dels segles XVIII, XIX i primer terç del XX

Santi Ponce i Vivet

Sr. Josep Jané i Solà, President de la Societat Catalana d'Economia de l'Institut d'Estudis Catalans, Sr. Jacint Codina, Alcalde de Vic i President de la Fundació Balmes dels Estudis Universitaris de Vic, Sr. Antoni Serra i Ramoneda, president de la Caixa de Catalunya, autoritats, col·legues i amics, és un goig mer mi hever estat premiat amb el Vè Premi Catalunya d'Economia perquè el guardó suposa el reconeixement a una tasca silenciosa que va trigar més de sis anys a veure la llum. Amb aquest reconeixement recullo públicament els esforços de la meua investigació sobre les estructures socioeconòmiques i l'evolució del món rural osonenc al llarg dels segles XVIII, XIX i primer terç del XX.

És el moment de reconèixer i agrair públicament les atencions, el suport i les consideracions que en el seu moment en van donar els Drs. Antoni Segura i Mas, Llorenç Ferrer i Alós, Emili Giralt i Raventós, Joaquim Albareda i Salvadó, Pedro Ruíz Torres, i Manuel González Portilla, i els companys Joan Carles Martori i Sandro Leidi. Els possibles errors o omissions solament se m'han d'atribuir a mi.

Introducció

En el treball de recerca que ha merescut la consideració de la Societat Catalana d'Economia s'ha efectuat una visió multidireccional d'alguns d'aquells elements que participen en les relacions econòmiques i socials del món rural i agrícola osonenc entre 1850 i 1930: el nombre d'habitants i els seus mecanismes de reproducció biològica i social, el paisatge i la distribució dels conreus, la capacitat tècnica, la producció en termes quantitativus i qualitativus, la relació entre l'agricultura i la ramaderia, la comercialització de la producció i el nivell d'integració al mercat, les activitats sòcio-professionals, i la propietat de la terra i les formes d'accedir a la seva explotació. Els elements indicats ens han descrit amb una certa precisió no solament la fotografia de l'estat del món rural osonenc, sinó també els reactius emprats perquè en el paper anessin sorgint les formes. A mesura que hi anàvem incorporant més elements, més matisos i precisions sorgien del paper blanc. Amb tot, som conscients que per a una visió més completa i definida hauria estat necessari estudiar altres elements com ara els capitals i el crèdit, l'ingrés agrícola i l'economia domèstica, o les relacions entre agricultura i indústria; tot plegat peces d'un trencaclosques, l'estudi de les quals permetria tenir una instantània més completa del món rural de la comarca d'Osona.

Encara que el punt de partida s'hagi situat a mitjan segle XIX, quan la reforma liberal sembla plenament consolidada i l'Antic Règim desterrat, quan s'està desenvolupant la incipient Revolució Industrial, semblava necessari realitzar un estudi retrospectiu del que succeeix un segle abans (des de mitjan segle XVIII) des del punt de vista demogràfic (població, formes de transmissió patrimonials) i agrícola (producció agrària, propietat de la terra) si es volia copsar amb una major precisió el punt de partença, si es volia entendre la situació del món rural el 1850. I a fe que s'han desvetllat aspectes que informen d'un període d'una gran vitalitat, encara que amb les limitacions inherents a l'època. Destaca el creixement de la població (amb la crisi del tombant de segle), l'augment de la producció agrícola i les transformacions tècniques, el procés de concentració de la propietat de la terra i la consolidació dels pagesos de mas.

Demografia

Evolució de la població

Al llarg de la segona meitat del segle XIX i primer terç del segle XX s'esdevenen un seguit de canvis qualitativament transcendentals en el sentit que senten les bases que configuren, en bona mesura, l'estructura econòmica i social del nostre present més immediat: culminació del règim demogràfic de transició, redistribució de la força de treball, canvis en les estructures familiars, reorientació de l'especialització agropecuària, modernització de l'activitat agrícola, consolidació d'una economia dual agrícola-industrial, difusió de la xarxa de transports i comunicacions, procés d'assalarització d'un important segment de la població, concentració de la propietat, consolidació de la burgesia com a classe dirigent, etc. Elements estretament relacionats entre ells però que hem tractat de forma desagregada per motius metodològics.

L'evolució del nombre d'habitants i de les constants vitals reflecteix les conjuntures de crisi i posterior expansió econòmica. Les dècades de 1860 i 1870 manifesten una involució de la població de la comarca motivada per un creixement vegetatiu lent i un saldo migratori negatiu. Crisi demogràfica que coincideix amb una conjuntura negativa de l'activitat agrícola (caiguda de la producció i dels rendiments, competència dels cereals forasters, etc.) i de la indústria tèxtil del cotó (principal activitat secundària de la comarca) motivada per la disminució de les importacions i per l'encariment de la matèria primera ("fam de cotó"). Des de les darreries del segle XIX i durant la primera dècada del present es manifesta una inflexió de la corba demogràfica. Els efectius demogràfics es recuperen de forma paulatina i coincideixen amb la nova reorientació de la producció agrícola. Durant les dues darreres dècades del període d'estudi (1910 i 1920) la població, sobretot la de la Plana de Vic, creix a un ritme accelerat no solament per la substancial disminució de la mortalitat sinó també per la constant arribada de població jove procedent de les subcomarques muntanyenques. Immigrants que s'afegeixen a les cada vegada més poblades ciutats i viles industrials del Ter (Manlleu, Roda de Ter i Torelló), del Congost (Centelles) i la capital de la comarca, que ha vist reactivades les seves activitats econòmiques i ha esdevindut un important centre comercial. Redistribució de la població de la comarca que es valdrà dels seus propis efectius (encara que la immigració de les comarques septentrionals comença a ser important a partir de 1910) per satisfer la demanda creixent de força de treball industrial. El gruix dels residents d'Osona són nascuts a la mateixa comarca (89.89 % l'any 1860, 88.99 % el 1900, i 85.69 % el 1930), si bé és cert que l'àrea urbana de la comarca, aquella que es caracteritza per una activitat industrial notable, registra una proporció major d'immigrants forasters (16.68 % dels seus habitants l'any 1930) més que no pas els municipis rurals (10.11 % per al mateix tall cronològic). Com succeeix amb el conjunt català, la població cada vegada es troba més urbanitzada. Les poblacions de més de 2000 habitants són les que experimenten un creixement més acusat, però a diferència del comportament mitjà del Principat, un segment notable d'osonencs (42.24 % l'any 1930) continua residint en municipis de menys de 2000 habitants a causa de la modernització agrícola, la polarització de la propietat de la terra i la persistència de règims de tinença com ara la parceria i la masoveria, que fixen la població a la terra.

De la mateixa manera que les subcomarques perifèriques perden pes específic en benefici de la Plana de Vic, Osona l'anirà perdent, tant des del punt de vista demogràfic com econòmic, dins del conjunt català. La comarca marca el punt d'inflexió entre dues àrees que manifesten evolucions diferenciades: la muntanya i la marina.

Moviment natural

El moviment natural de la població osonenca segueix les mateixes pautes que el del conjunt català, si bé amb un cert endarreriment en el procés transicional. A mitjan segle XIX les taxes brutes de natalitat i mortalitat osonenques registren valors equiparables als de la mitjana catalana.

És precisament durant la segona meitat del segle XIX quan es manifesta una evolució inversa entre el Principat (reducció dels valors) i Osona (increment dels valors). Tot i les grans oscil·lacions entre les poblacions estudiades s'aprecia un creixement vegetatiu inferior al de la mitjana catalana durant la segona meitat del segle XIX, i superior al llarg del primer terç del segle XX. El fenomen coincideix amb l'evolució de la població osonenca en termes absoluts descrita més amunt (crisi a la segona meitat del XIX i ràpida recuperació durant les tres primeres dècades del nou-cents). Tant les taxes de natalitat com les de mortalitat es manifesten particularment elevades durant el segle XIX, amb la particularitat que aquestes -a despit de la distorsió que pugui provocar un sondeix tan reduït- s'incrementen durant la segona meitat del segle XIX. A partir d'aquest moment, primer la mortalitat i immediatament la natalitat inicien una forta devallada i s'acosten als valors mitjans del conjunt català. A la fi del nostre període d'estudi (1930) el procés de transició demogràfica ha culminat. Destaca particularment l'elevada mortalitat, fins al canvi de segle XIX, a les viles industrials del Ter, on la població viu en unes condicions certament precàries i la difusió de malalties infeccioses causa grans estralls, sobretot entre els nounats i la població infantil. El fet no és específic de la comarca, ja que l'esperança de vida de la ciutat de Barcelona (26 anys) l'any 1887 és gairebé semblant a la del partit judicial de Vic (25.40). En termes generals, però, sembla que l'esperança de vida dels osonencs és al llarg del període estudiat molt inferior a la de la mitjana catalana. L'any 1930 l'esperança de vida dels catalans era de 53.82 anys, mentre que la dels habitants d'algunes de les poblacions osonenques era de 40.39 anys, fins i tot inferior a la mitjana espanyola (49.97). La causa principal és l'elevada mortalitat infantil, especialment entre la població urbana, on el risc de contagi és major. A mesura que disminueix la mortalitat dels nadons (gairebé la meitat dels quals mor dins del primer any de vida), l'esperança de vida de la població, especialment aquella enquadrada dins els sectors secundari i terciari, augmentarà considerablement. Així mateix, el model matrimonial osonenc s'adequa i evoluciona paral·lelament al comportament de la mitjana catalana, encara que com succeïa amb la natalitat i la mortalitat algunes variables denoten un cert endarreriment en el procés de canvi. Els índexs de fecunditat de la mitjana catalana i osonenca, els quals eren certament elevats a finals del segle XVIII (0.790 i 0.737 respectivament l'any 1787), es redueixen de forma notable al llarg del segle XIX (un 37.97 % a Catalunya i a Osona un 29.30 % entre els anys 1787 i 1900). La diferència de comportaments apareix a les dues o tres darreres dècades del segle XIX, període en el qual l'índex de fecunditat matrimonial osonenc trenca momentàniament la tendència a la baixa i s'eleva per tal de compensar la caiguda demogràfica de les dècades de 1860 i 1870. L'any 1887 l'índex de fecunditat de la mitjana catalana se situa en el 0.53 i l'osonenca s'ha incrementat respecte del darrer tall de 1857, sent de 0.68. A partir de la darrera dècada del segle XIX aquest índex es redueix de forma notable però continua registrant valors superiors als de la mitjana catalana (l'any 1900 l'índex de fecunditat matrimonial és del 0.49 per Catalunya i del 0.52 per Osona), valors que es troben molt per dessota de la tendència espanyola.

El canvi de tendència detectat en l'índex de fecunditat matrimonial per al darrer terç del segle XIX osonenc té correspondència amb el comportament del celibat femení definitiu. Aquest es redueix paulatinament durant la segona meitat del segle XIX per tornar-se a incrementar durant el primer terç del segle XX. L'edat d'accés al matrimoni de les dones solteres també es comporta de forma homònima. L'any 1860 era de 24.19 anys, el 1887 s'ha reduït a 22.60 anys i el 1905 encara es rebaixa lleugerament fins als 22.25 anys de mitjana. A partir d'aquest moment s'inicia l'augment de l'edat d'accés al primer matrimoni femení (l'any 1925 era de 23.11 anys). Aquest comportament suggereix una reacció o estratègia inconscient per part de la població osonenca per tal de fer front a la pèrdua d'efectius demogràfics de les dècades de 1860 i 1870. Per altra banda, manifesta la incidència que sobre els comportaments matrimonials està generant la modernització agrícola, i sobretot la industrialització de les poblacions de la riba del riu Ter. Al tombant del segle XX tots els indicadors esmentats canvien de tendència i durant el primer terç del segle XX segueixen un procés de convergència amb l'evolució mitjana del Principat.

L'estructura de la població per sexes i edats confirma el canvi demogràfic. De la piràmide de

població de l'any 1860 caracteritzada per una sòlida base, i un perfil irregular, signe de les generacions afectades per les crisis de subsistència i les seves reverberacions periòdiques cada trenta anys, es passa al tombant de segle cap a una piràmide més uniforme i monolítica. Ara la base s'ha eixamplat i s'ha ampliat fins als individus de 14 anys com a conseqüència de les elevades taxes de natalitat i de la disminució de la mortalitat que es manifesta des de les darreries del segle XIX. L'estructura de la població per sexes i edats de l'any 1930 reflecteix l'avançat procés de transició demogràfica de la societat osonenca: la piràmide s'estreny per la base com a conseqüència de la reducció de la fecunditat, el percentatge de població jove i adulta, potencial força de treball, s'incrementa de forma notable respecte de les estructures més reculades a causa de la disminució de la mortalitat i dels aportats de població immigrada procedent d'altres comarques i regions. A més s'aprecia un procés d'homogeneïtzació entre els comportaments de les poblacions dels municipis osonencs.

L'anàlisi diferenciada entre la població agrícola i la que s'enquadra i depèn d'activitats secundàries i terciàries revela la incidència de l'activitat econòmica i les formes de poblament en els comportaments demogràfics i familiars, és a dir, en la natalitat i la mortalitat, més elevades en l'àmbit urbà i entre la població industrial; l'esperança de vida, més baixa entre el grup de població anteriorment esmentat; el celibat definitiu, el nombre d'individus per grup residencial i l'edat d'accés al matrimoni, que registren valors més elevats entre la població pagesa, i la composició de les estructures familiars, amb major importància de les famílies esteses i complexes entre el darrer grup de població esmentat.

Estructures familiars i estratègies matrimonials

Respecte de les estructures familiars, certament cal insistir en l'adaptació d'aquestes a les activitats econòmiques dels seus membres. La família troncal, preeminent entre els pagesos, assegura la continuïtat de les explotacions agrícoles. En concret les llars esteses -i també el nombre d'individus per família- s'incrementen al llarg del primer terç del segle XX al mateix ritme que augmenta la solteria definitiva. Es tracta d'una estratègia inconscient encaminada a incrementar la força de treball de les explotacions pageses, especialment entre els arrendataris, i així poder fer front a l'enduriment de la contractació que s'aprecia ja des de les dues darreres dècades del segle XIX. Per contra, les famílies nuclears i les llars formades per un sol individu o per individus sense relacions de consanguinitat són més nombroses entre la població dedicada a activitats secundàries i terciàries. L'assalarització de la població no només permet la independència d'individus solters i de les noves parelles respecte els pares, sinó que també deriva en una progressiva disminució del nombre de fills per dona i d'individus d'un mateix grup residencial.

Amb la penetració de les relacions capitalistes al camp, la industrialització i la urbanització de la població, no només es transformen les llars familiars sinó que també canvien les estratègies matrimonials i les formes de transmissió patrimonial. L'estratègia matrimonial dels propietaris agrícoles consistent en casar els hereus amb pubilles propietàries de masies com a mecanisme per augmentar el patrimoni familiar i incrementar les rendes es veu progressivament substituït per la de casar hereus-pubilles amb descendents d'industrials i persones de professions liberals. Les expectatives de creixement que ofereix el món urbà són superiors a les de l'agricultura i el món rural. El greuge comparatiu esmentat xucla l'atenció de la pagesia, sigui propietària o no, cap a les possibilitats que ofereixen les activitats secundàries i terciàries. Paral·lelament al fet esmentat s'aprecien canvis en les formes de transmissió patrimonial. La conservació del patrimoni familiar en cas dels propietaris, i de la masia-masoveria en el cas dels arrendataris, perd importància. Els conflictes successoris s'incrementen, símptoma de la crisi de la institució de l'hereu. Els nombrosos plets judicials entre membres de la mateixa família referits a desavinences successòries contradiuen la visió d'estabilitat i harmonia que sobre la família catalana tenien els juristes de la Renaixença.

Estructura de la població activa

L'evolució de la població activa osonenca s'assembla a la del conjunt català, amb la particularitat que tot i el progressiu creixement de la indústria a Osona el sector primari roman important (38.16 % el 1930). Per contra, aquí els actius en el sector secundari no travessen la barrera del 50 %. Es consolida, en definitiva, una economia dual, on conviuen unes àrees plenament industrialitzades amb una perifèria on l'estructura de la propietat de la terra i els règims de tinença fixen la població rural, la qual, a finals del període d'estudi, manifesta elevats nivells d'especialització i practica una agricultura de mercat. La proporció de població emplaçada en el sector secundari s'incrementa progressivament de forma inversament proporcional a la disminució dels actius dedicats a l'agricultura. El 1930 ambdós arriben a equiparar-se. La població dedicada a l'agricultura s'ha reduït en benefici del sector secundari, que veu engruixir els seus efectius gràcies a l'emigració de la població rural, que es trasllada cap als nuclis fabrils del Ter. La disminució progressiva dels actius dedicats al sector primari, associada a l'augment de la producció, permeten deduir un paulatí increment de la productivitat agrícola (actiu del sector per unitat de producció). El procés d'industrialització que es desenvolupa a Catalunya al llarg de la segona meitat del segle XIX té en Osona una de les comarques més actives. A les primeres dècades de la present centúria les activitats secundàries de la zona del Ter són preeminents. Com a la resta del Principat la branca industrial més important de la comarca és la tèxtil, amb la particularitat que a la comarca aquesta activitat és omnipresent.

Crisi i canvi agrari. La nova especialització ramadera

La persistència de població activa dedicada al sector primari és il·lustrativa de la importància de l'activitat agrícola a la comarca. Per altra banda, el comportament en l'evolució dels efectius demogràfics al llarg del període d'estudi discorre paral·lelament a les conjuntures agrícoles de contracció de la segona meitat del segle XIX i a l'expansió del primer terç del segle XX. Es tracta d'una activitat econòmica que a mitjan segle XIX es troba en un estat de desenvolupament certament important, equiparable al d'algunes comarques catalanes i superior al de la mitjana nacional i estatal a tenor del grau d'especialització assolit i dels rendiments registrats. La producció, ja des de temps immemorial, s'organitza a partir del sistema de masies, les quals ocupen el 76.4 % del sòl agrícola a mitjan segle XIX. Aquest sistema de producció integrat que a més fa les funcions de residència de la família del productor continua sent preeminent durant tot el període d'estudi. A tot estirar el que es produeix és un procés de diferenciació entre les dimensions mitjanes de les masies de les subcomarques perifèriques, que s'incrementen, i les de la Plana de Vic, que es redueixen, ja sigui pel procés de fragmentació de les explotacions anteriorment esmentat, per la crisi de la figura de l'hereu i la subsegüent desagregació de patrimonis, ja sigui perquè el procés d'intensificació i especialització pecuària -que tot seguit s'explica- permetrà la viabilitat d'unitats més reduïdes.

A partir de la dècada de 1860 i per espai d'una vintena d'anys aproximadament es manifesta un període crític (caiguda dels rendiments i de la producció total) provocat per l'agregació de diversos factors: l'esgotament del sòl, la caiguda de la productivitat i l'arribada massiva de cereals forasters, afavorida per la construcció de la línia ferroviària Barcelona-Vic, que provoca la progressiva devallada dels preus agrícoles. Certament, part del creixement de la segona meitat del segle XVIII i primera del XIX s'havia fonamentat en l'extensió de l'àrea de conreu i en la intensificació del treball sobre la terra sense guany substancials -o en tot cas suficients- en l'eficiència d'aquests factors productius, terra i treball. Per altra banda, la pressió exercida sobre l'ús del sòl com a conseqüència del creixement de la població anteriorment esmentat, juntament amb la devallada de les rendes de la terra derivada de la caiguda dels preus dels cereals, va provocar l'enduriment de la contractació agrícola, la qual cosa, de retruc, va obligar els arrendataris a la sobreexplotació de la terra sense que paral·lelament milloressin les condicions tècniques de l'explotació. No només s'estanca la difusió de la tecnologia i la utilització d'adobs, sinó que a més a la Plana de

Vic s'escursen els trèmits per tal d'augmentar la producció de grans grossers. A més, els propietaris agrícoles havien fonamentat, en bona mesura, l'increment de llurs rendes en la fragmentació de les explotacions (intensificació del treball que provoca la caiguda de la productivitat), fins a l'extrem que s'atemptava contra la mateixa viabilitat d'aquestes. Com a resultat de tot plegat el sòl s'esgota i els rendiments decauen. Es produeix una pèrdua de competitivitat de l'agricultura osonenca i un deteriorament de les condicions de vida en una gran massa de productors, part dels quals hauran de complementar els seus ingressos agrícoles amb els ingressos procedents del treball a la fàbrica dels individus joves i les dones de la família, o bé emigraran cap a les viles industrials de la riba del riu Ter.

La solució a la crisi de l'agricultura osonenca, especialment a la subcomarca de la Plana de Vic, va consistir en la modernització i la reorientació de les explotacions per tal que fos competitiva en el mercat nacional a través de la introducció de nous conreus, trèmits, fertilitzants orgànics i minerals, maquinària i especialització pecuària. De forma progressiva s'abandonen els conreus més deficitaris, com el mestall, el sègol, el mill, el canem, la vinya, l'olivera, etc, i s'amplia l'àrea de conreu de cereals panificables d'alta qualitat, s'introdueixen noves varietats de patates i blat de moro, i altres farratges com els naps. Paral·lelament s'incrementa el consum de fertilitzants orgànics derivats de l'increment de la cabanya de bestiar estabulat i s'importen grans quantitats de fertilitzants minerals des de finals de la primera dècada del present segle. Encara que persevera la utilització d'utilatge tradicional com la fanga, l'aixada, o l'arada romana lleugerament modificada, des de principis del segle XX es difon massivament l'arada bravant i tot un seguit d'instruments agrícoles que requereixen una major força de tracció. En aquest sentit, l'increment paral·lel de la força de treball animal informa de la intensificació del treball agrícola i de la progressiva introducció d'una maquinària cada vegada més pesant. Els canvis tècnics esmentats, associats a la reducció de la superfície de conreu, en concret de les terres marginals de menor qualitat des de finals de la dècada de 1880 i fins al tombant de segle, havien de traduir-se en una millora substancial de la productivitat del treball i dels rendiments agraris fins al final del nostre període d'estudi.

El nombre d'animals de peu rodó destinats al transport (mules, cavalls i ases) s'incrementa, signe de l'augment de les transaccions comercials i de la importància de l'explotació del bosc. Amb tot, allò més destacable de la modernització agrícola osonenca és la nova especialització pecuària. Destaca la introducció de porcs per al consum humà, en forma de carn i derivats (embotits), i de vaques per a la carn (vedells) i sobretot per a la producció de llet i derivats làctics. Altres experiències, com la cria de guarans i sementals, tindran un èxit més relatiu i una vida més curta.

La importació de despulles de blat de moro, blat de moro, alfals i altres farratges a través del ferrocarril és un fet significatiu de l'increment de la cabanya de bestiar de carn i un reflexe del procés d'especialització ramadera de la comarca que conviu, no obstant això, amb pràctiques i costums tradicionals en un gran nombre de masies regentades sobretot per petits arrendataris, on en prou feines s'engreixa un porc. Primer propietaris i després propietaris i masovers crien bestiar de forma estabulada per al mercat, en una conjuntura de preus remuneradors per a aquest producte.

Paral·lelament a l'increment de la cabanya de bestiar perquè i vaquí, es desenvolupa una important indústria agroalimentària que té el seu màxim exponent en la llonganissa de Vic. Es tracta d'un producte òptim per a la comercialització perquè podia ser transportat a mitjanes distàncies sense excessiu risc de malmetre's, i la seva conservació li permetia arribar amb força garanties a la taula. Des de les dues darreres dècades del segle XIX, les excel·lències de la llonganissa de Vic difoses arreu no són res més que una campanya propagandística empresa conscientment pels fabricants de llonganisses amb el suport dels erudits vigatans. Una de les primeres tasques fou la de crear una denominació d'origen. El mite es creà sobretot d'ençà que els principals fabricants de l'embotit van construir noves i grans fàbriques, com la de Robert i Cia (poc després passa a anomenar-se Can Torra), el 1880. A partir d'aquí i fins a la primera dècada del nou segle el mite va anar augmentant fins que va quedar definitivament consolidat.

La cronologia del canvi, la modernització agropecuària i la recuperació agrícola s'inicien cap a les dues darreres dècades del segle XIX, en plena crisi finisecular, i comença a donar fruits al tombant de segle. A les tres primeres dècades del XX la recuperació és clara. La població s'ha recuperat, els cereals panificables tornen a ser competitius, la producció porcina i lletera s'ha incrementat espectacularment i les patates produïdes a la Plana han aconseguit renom en els circuits comercials. El resultat dels canvis esdevinguts es manifesta no solament en l'increment dels rendiments i de la producció total, sinó en la reorientació pecuària i la renovada competitivitat dels cereals osonencs en uns mercats cada vegada més competitius, sobretot d'ençà de l'ampliació de la xarxa viària i de la connexió de la comarca amb la xarxa ferroviària nacional.

Revolució dels transports i integració al mercat

Certament, la deficient xarxa de transports de la comarca l'aïllava en certa mesura de l'exterior i actuava com una barrera proteccionista que assegurava el mercat osonenc a la producció de la comarca. D'ençà de la construcció de la carretera que uneix Barcelona amb la Plana de Vic, l'ampliació de de la xarxa viària entre els pobles de la comarca i les comarques veïnes, i la construcció de la línia ferroviària que penetrarà a la Plana de Vic pel Congost l'any 1875, els cereals forasters arribaran amb major facilitat a la comarca. L'evolució descedent dels preus dels cereals a la plaça de Vic n'és un clar indicador.

La connexió ferroviària de la comarca amb la resta del territori peninsular va abaratir el transport i va estimular les importacions i les exportacions de mercaderies, bé fossin de gran embalum i pes o de productes perennes i fràgils. En definitiva, el ferrocarril contribuïa a integrar encara més el mercat osonenc i alhora permetia comercialitzar els productes de la comarca en els mercats català i espanyol. D'aquí que augmentés la importació de cereals i es produís un agreujament en la crisi que ja s'havia iniciat feia més d'una dècada. Osona, una comarca eminentment cerealícola, es va veure inundada de blats forasters més barats procedents de l'Aragó, Castella, Andalusia i Extremadura que havien de competir amb els blats produïts a Osona. En aquest sentit, la crisi finisecular s'avança a la comarca. L'arribada de cereals americans coincideix amb els primers passos cap a la modernització i la nova especialització agropecuària anteriorment esmentada.

Fins al 1874 els preus mitjans del blat a Espanya oscil·laven majoritàriament per sota dels vigatans. Per contra, des de l'arribada del ferrocarril i fins al 1894, els preus dels cereals a la plaça de Vic evolucionaran per sota dels preus mitjans espanyols (tret del 1877, 1878 i 1881). Així mateix, els preus dels cereals al mercat de Vic continuaran oscil·lant de forma cíclica, però ara aquests ja estaven en consonància amb l'evolució dels preus de la resta de Catalunya i d'Espanya.

Segurament, la modernització del camp osonenc s'hagués produït igualment sense el ferrocarril, però és innegable que el nou mitjà de transport va potenciar l'augment dels mercats per als productes agrícoles, forestals i pecuaris estimulants la reorientació de les explotacions agrícoles i la modernització del sector. Les màximes cotes d'exportació s'aconseguien durant la favorable conjuntura de la Guerra Gran. Durant aquest període, però, la puja dels jornals, de la maquinària, dels adobs, de les llavors i dels farratges va provocar un encariment dels costos d'explotació, que abans de la guerra se situaven a les 18 ptes. els 100 kg. i en la darrera campanya assoliren les 32 ptes. Una altra vegada qui realment es beneficià de la conjuntura alcista foren els intermediaris que gaudien d'uns marges comercials titllats d'abusius per les associacions agràries. Les trameses de blat i farina van anar en augment i es beneficiaren de la política proteccionista de l'administració. Una altra de les principals exportacions era la de patates. L'exportació de travesses de fusta assoleix una importància notable fins acabada la Gran Guerra i fa disminuir les comandes per part de les companyies ferroviàries. Les exportacions de derivats pecuaris segueixen un ritme creixent. A la fi del nostre període d'estudi, les fàbriques de llonganisses de Vic produeixen un milió de quilograms d'aquest preciat embotit, la major part dels quals s'exporten a Barcelona, principal centre de consum de la producció de la comarca. Paral·lelament al creixement de les exportacions s'incrementava el ritme de les importacions de productes per a l'explotació agropecuària, com

ferratges i aliment per al bestiar (blat de moro, alfals), de llavors i d'adobs, productes que evidencien l'especialització ramadera de la comarca. Arreu es multiplicaven les transaccions de bestiar. Els motius eren variats. Vedells i garrins que eren adquirits per altres pagesos, cavalls i guarans criats a la comarca i apreciats en els mercats estatal i internacional s'exportaven arreu, animals de carn com vedells, porcs i xais eren transportats pel seu sacrifici. Les nombroses fires i els concursos ramaders organitzats per les associacions agràries (delegació de Vic de l'IACSI, Cambra Agrícola Ausetana) i el seu ressò en la premsa esdevenen un important aparador per a la resta de Catalunya de l'oferta agropecuària osonenca.

A les darreries del segle XIX el transport per carretera continua sent un mitjà lent i car, per la qual cosa el ferrocarril va absorbir bona part de la demanda de transport que circulava per la carretera Barcelona-Granollers-Vic-Ripoll, eix principal de les comunicacions entre la comarca d'Osona i el mercat de Barcelona. El gruix de les mercaderies que entraven i sortien de Vic ho feien sobre vies de tren. No fou fins al període d'entreguerres que l'oferta del transport de mercaderies per carretera augmentà, a causa de la progressiva utilització dels vehicles d'automoció. De forma paulatina, els camions van anar substituïnt els mitjans de transport tradicionals de tracció animal i va absorbir part del comerç realitzat pel ferrocarril. A la dècada de 1920 es crearen les primeres línies regulars d'autobusos de transport de passatgers, i les primeres companyies que, amb camions, transportaven cap a Barcelona llet i productes tèxtils aprofitant el retorn per importar tota mena de mercaderies. El ferrocarril va anar perdent pes específic sobre el transport de mercaderies i centrà la seva oferta en el transport de mercaderies pesants i voluminoses i en el de viatgers, que augmentà progressivament en termes absoluts. Els ingressos procedents del transport de persones va augmentar fins al punt que a finals de la dècada de 1920 representaven la meitat dels ingressos totals de la línia Barcelona-St. Joan.

Estructura de la propietat de la terra i formes d'accés

Els impulsors del canvi agrari i de la revolució dels transports, i alhora els beneficiaris de l'augment de la producció agrícola, de la nova especialització agropecuària i de l'extensió dels mercats, són en essència els grans i mitjans propietaris de terres i els grans masovers, grups socials que aconsegueixen una acumulació de capitals suficients com per introduir millores tècniques i alhora produïxen unes quantitats de producte que els permet ser més agressius en la conquesta del mercat. L'afirmació sembla òbvia a tenor de l'estructura de la propietat de la terra i dels règims de contractació.

Com en el conjunt català, a mitjan segle XIX es consolida la burgesia agrària osonenca. La propietat de la terra es troba fortament concentrada en mans d'un reduït nombre de propietaris, estructura que es manté al llarg del període d'estudi. Per altra banda, es manifesta una clara polarització de la propietat, és a dir, un gran nombre de propietaris detenta extensions de terra de reduïdes dimensions, fet que els aboca a un endeutament estructural i a convertir-se, sovint, en arrendataris de les seves terres per impagament dels crèdits concedits pels grans propietaris o l'Església i en conseqüència els impedeix d'acumular els capitals suficients per poder transformar llurs explotacions agrícoles. A més, aquest grup social es manifesta més vulnerable a la competència agrícola del darrer quart de segle.

Per altra banda, la meitat de la terra és explotada majoritàriament per arrendataris amb contractes de masoveria, parceria i preu fix, i en menor mesura per assalariats. El fet es deriva de la propietat esparsa que impedeix als propietaris menar directament totes les seves finques. L'absentisme obligat, però, queda compensat per l'estricta regulació en l'orientació de l'explotació dels contractes; cosa que feia difícil a l'arrendatari innovar i/o especialitzar-se en un mercat cada vegada més competitiu. Per a qualsevol canvi calia l'acord pactat (és a dir que del canvi també se'n beneficiés econòmicament el propietari) de les dues parts. Per aquest motiu creiem que els canvis van partir més aviat de les explotacions menades per propietaris i per aquelles cedides en arrendament en diner que no pas per les masoveries i altres formes de parceria. Al llarg del període d'estudi s'aprecia una extensió del nombre d'arrendaments a preu fix, però creiem que el

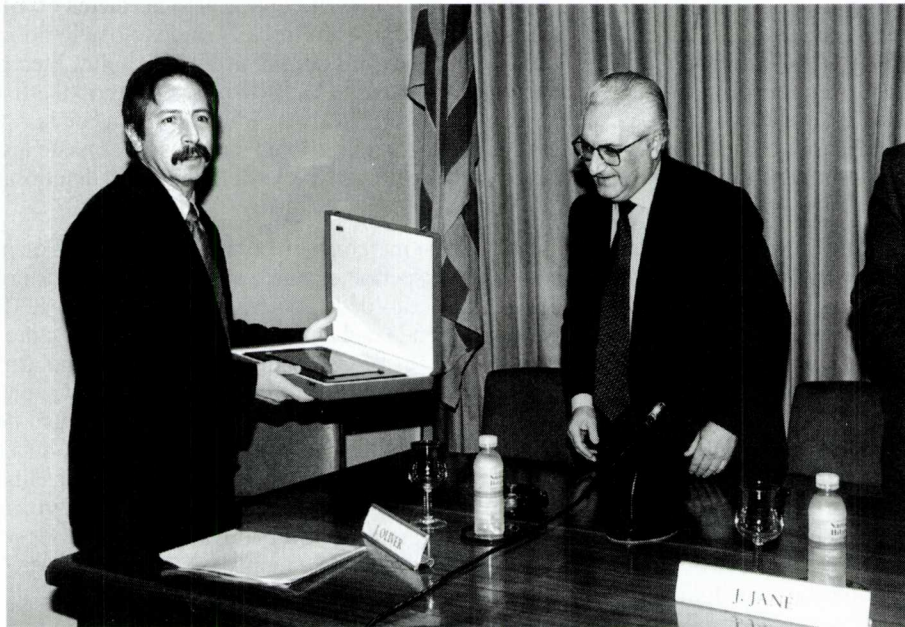
volum principal de la contractació continuen sent, si bé amb certes modificacions, les formes contractuals del segle XVIII, especialment la parceria a les comarques muntanyenyes i la seva variant, la masoveria, a la Plana de Vic. Aquestes modalitats de contractació permeten optimitzar els recursos, ja que permeten el màxim aprofitament del factor treball (autoexplotació i docilitat de l'arrendatari) i alhora permeten maximitzar els beneficis perquè estalvien capital i temps als propietaris. Aquestes formes de contractació, juntament amb la petita propietat agrícola, fixen la població a la terra i forneixen de treball assalariat dòcil i barat les indústries tèxtils de la riba del Ter. La necessària complementarietat dels ingressos per part d'infants i joves informa de les dificultats d'autoreproducció de moltes unitats de producció agrícoles i del progressiu deteriorament de les condicions de vida d'aquests grups socials.

Els grans propietaris agrícoles acumulen capital i incrementen els ingressos a través de mecanismes diversos: les estratègies matrimonials que els permeten agregar patrimoni rústic o urbà, el crèdit agrícola, l'adquisició de passius de l'Estat i actius de la iniciativa privada o pública (ferrocarrils, empreses comercials i industrials, etc.), la renda de la terra, la qual s'incrementa progressivament a partir del darrer quart de segle XIX tant per l'augment absolut del nombre d'arrendataris com per l'enduriment de la contractació que permet als propietaris compensar les pèrdues provocades per la crisi finisecular; i per acabar, si a més el propietari explota directament una de les seves finques (casa pairal), els beneficis derivats de la comercialització de la producció. A més, molts propietaris participen directament de la vida pública i exerceixen professions liberals. I si l'ocupació en l'administració de llurs propietats o la formació no ho permeten, les vinculacions familiars supleixen amb escreix la mancança. En una mena d'endogàmia de grup, les principals famílies de propietaris es troben vinculades al patriciat urba i junts exerceixen el control dels poders públics i privats locals i supralocals.

A través de les organitzacions de propietaris agrícoles, com les delegacions de la comarca de l'IACSI, el Círcol Literari de Vic i la Cambra Agrícola Ausetana, s'actuarà en diverses direccions. Per una banda es portaran a terme diverses campanyes i iniciatives encaminades a difondre el canvi tècnic i la modernització agrícola que contribuiran de forma decidida a la revolució dels transpors. Per una altra banda es sacralitzarà la propietat privada i s'exigiran mesures per a la contenció de les classes subalternes ja sigui evitant la seva mobilitat (defensa dels règims de contractació de la parceria i masoveria), o exigint mesures de policia i guarderia que evitin l'agitació social i els robatoris. En aquest sentit, el conservadurisme dels propietaris agrícoles entonarà amb el discurs de l'Església i esdevindran fermes aliats en la defensa dels interessos mutus ara que ja s'han acabat les possibles tensions derivades de la desamortització eclesiàstica. El fet permetrà la revitalització de les activitats públiques de l'Església osonenca durant la segona meitat del segle XIX i primer terç del segle XX, les quals, juntament amb l'actitud paternalista dels propietaris agrícoles vers els seus arrendataris, contribuiran a mantenir l'ordre i predisposaran les classes subalternes cap a comportaments més manyacs en un moment de tensions socials i de difusió de les idees socialistes i anarquistes. En un altre sentit, les institucions agràries de propietaris defensaran els seus interessos de classe exigint dels governs respectius mesures proteccionistes i la rebaixa de la fiscalitat.

A la fi del nostre període d'estudi apreciem que l'economia de la comarca s'ha transformat i s'ha adaptat als reptes de la nova societat capitalista industrial. Les antigues classes dirigents han mantingut el seu poder polític i social i han incrementat llur poder econòmic. Els arrendataris i els assalariats agrícoles hi han aportat el seu treball. L'efervescència del catalanisme, l'Església i una classe mitjana de botiguers i pagessos arrendataris benestants han aconseguit apaivagar les tensions derivades de les contradiccions d'ambdós grups socials i han actuat d'atenuants.

El IV Premi Catalunya d'Economia al Col·legi d'Economistes

Josep Jané i Solà, president de la Societat Catalana d'Economia, lliura la placa commemorativa del IV Premi Catalunya d'Economia a Josep Oliver i Alonso.

El Premi Catalunya d'Economia al Col·legi d'Economistes de Catalunya. A la mesa, el guardonat, Josep Oliver i Alonso, Josep Jané i Solà, president de la Societat Catalana d'Economia, Andreu Morillas, degà del Col·legi d'Economistes de Catalunya, Joaquim Muns i Albuixech, president del jurat, Antoni Serra i Ramoneda, president de la Caixa de Catalunya i Josep C. Vergés, secretari del jurat i de la Societat Catalana d'Economia.

Joaquim Muns i Albuixech, president del jurat del Premi Catalunya d'Economia, presenta al guardonat.

El secretari del jurat, Josep C. Vergés, llegeix l'acta de concessió del IV Premi Catalunya d'Economia.

El V Premi Catalunya d'Economia a l'Ajuntament de Vic

Acte de lliurament del V Premi Catalunya d'Economia a la magnífica Sala de la Columna de l'Ajuntament de Vic.

Antoni Serra i Ramoneda, president de la Caixa de Catalunya, patrocinadora del premi, lliura el taló al guanyador, Santi Ponce i Vivet, mentre Josep Jané i Solà, president de la Societat Catalana d'Economia aplaudeix.

Santi Ponce i Vivet reb la placa commemorativa el V Premi Catalunya d'Economia de mans del president de la Societat Catalana d'Economia, Josep Jané i Solà. Al fons, Pere Puig i Bastard, vice-president de la Societat Catalana d'Economia.

Santi Ponce i Vivet en un moment del seu discurs, publicat en aquest Anuari de la Societat Catalana d'Economia.

Jacint Cocina, alcalde de Vic, clausura l'acte de lliurament reclamant que els Estudis Universitaris de Vic, dels quals és professor el guardonat, siguin una universitat independent.

La mesa, d'esquerra a dreta, amb Emili Giralt, em representació de l'Institut d'Estudis Catalans, Antoni Serra i Ramoneda, president de la Caixa de Catalunya, Jacint Codina, alcalde de Vic, Josep Jané i Solà, president de la Societat Catalana d'Economia i del jurat, Josep C. Vergés, secretari del jurat i de la Societat Catalana d'Economia, llegint l'acta de concessió, i Pere Puig i Bastard, vice-president de la Societat Catalana d'Economia.